

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВИТОКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У даній статті розглядається історичний аспект становлення освіти для сталого розвитку, аналізуються його витoki, прослідковується перетинання його проблематики, цілей та завдань з екологічною освітою. Розкрито найважливіші питання, які стосуються проблем сталого розвитку, що розглядалися на різних міжнародних форумах, присвячених як екологічній освіті, так і безпосередньо освіті для сталого розвитку.

Ключові слова: освіта, сталий розвиток, освіта для сталого розвитку, екологічна освіта, екологічно сталий розвиток.

В данной статье рассматривается исторический аспект становления образования для устойчивого развития, анализируются его истоки, прослеживается пересечение его проблематики, целей и задач с таковыми экологического образования. Раскрыты наиболее важные вопросы, касающиеся проблем устойчивого развития, которые рассматривались на различных международных форумах, посвященных как экологическому образованию, так и непосредственно образованию для устойчивого развития.

Ключевые слова: образование, устойчивое развитие, образование для устойчивого развития, экологическое образование, экологически устойчивое развитие.

In this article the historical review of education for sustainable development becoming is given, also in the process of ecological education forming. The historical moments of ecological education becoming are examined. Description of the modern state of education for sustainable development in different levels with the formulated comments is also pointed.

Key words: education, sustainable development, education for sustainable development, ecological education, ecologically sustainable development.

Проблема виживання й подальшого існування людства гостро постала вже у другій половині ХХ ст. Вона обумовлена багатьма чинниками. Зокрема, швидким вичерпанням природних ресурсів; екологічною кризою; несприятливою демографічною ситуацією; злиднями і голодом у багатьох регіонах світу; постійними конфліктами в суспільстві; війнами з використанням зброї масового знищення; небезпекою міжнародного тероризму тощо. На перехресті проблем виникла концепція сталого розвитку суспільства як такої, що надійно забезпечує збереження довкілля і задоволення потреб не лише сучасності, а й наступних поколінь людства.

Фундаментом сталого розвитку є освіта. Міністри навколишнього середовища ЄЕК ООН на П'ятій конференції міністрів «Навколишнє середовище для Європи» (Київ, 2003 рік) визнали, що

освіта є одним із головних інструментів, які забезпечують охорону навколишнього середовища та сталий розвиток, і що в рамках екологічної освіти все більше приділяється уваги широкому колу питань, включених до «Порядку денного на ХХІ сторіччя»; міністри схвалили Заяву про освіту на користь сталого розвитку (надалі в статті ми використовуємо більш вживаний нині термін – «освіта для сталого розвитку», або ОСР). Вони запропонували всім країнам включити концепцію сталого розвитку в свої системи освіти всіх рівнів – від дошкільної до вищої та неформальної освіти до освіти поза навчальними закладами, щоб сприяти освіті як ключовому чиннику перетворень.

Отже, впровадження освіти для сталого розвитку в практику навчальних закладів є досить актуальним. Це зумовлює необхідність розробки її теоретико-методологічних основ. Проте, даний

щабель загальної освіти не є абсолютно новим у педагогічній практиці. З огляду на змістовну складову, основні підходи, принципи освіти для сталого розвитку можна констатувати її тісний зв'язок з екологічною освітою. Саме тому для подальшої теоретичної розробки питань, що стосуються впровадження ОСР, необхідним є історичний огляд її становлення, у тому числі в процесі формування екологічної освіти. Саме проведення такого огляду й є метою даної статті.

Для реалізації цієї мети потрібно вирішити наступні завдання:

- розглянути історичні моменти становлення екологічної освіти та прослідкувати еволюцію появи ідей, змісту ОСР в її надрах;
- охарактеризувати сучасний стан освіти для сталого розвитку на світовому та національному рівнях;
- розглянути перспективи широкого впровадження ОСР в практику навчальних установ різного рівня.

Для розв'язання перелічених завдань було опрацьовано низку літературних джерел, документів зі сталого розвитку та нормативних документів. Результати проведеної роботи представлено у вигляді хронологічного опису подій зі сформульованими нами коментарями.

1972 р. Стокгольмська конференція – Конференція ООН із довкілля людини. Вона мала на меті осмислити не лише сутність екологічної кризи, що насувалася на людство, а й шляхи її подолання і надавала пріоритетного значення екологічній проблематиці. Саме ця конференція започаткувала Програму ООН з довкілля – ЮНЕП. Стокгольмська декларація закріпила фундаментальне право людей не тільки на свободу і рівність, але й на адекватні умови життя в навколишньому середовищі тієї якості, що забезпечує їхню гідність та добробут.

1977 р. Тбіліська конференція з екологічної освіти. Декларація і рекомендації Тбіліської міжурядової конференції з проблем навколишнього середовища і розвитку, організованої ЮНЕСКО і ЮНЕП містять основні принципи, що лягли в основу пропозицій, наведених в Розділі 36 основного документу з проблем сталого розвитку Порядку денного на XXI століття.

1980 р. – доповідь «Стратегія збереження світу», що була підготовлена американськими вченими. В ній вперше було вжито термін «сталий розвиток». Авторами терміна були Єва Бальфур та Вессон. У доповіді йшлося про те, що шкода, яку людина завдає природі внаслідок розвитку своєї неконтрольованої діяльності, може бути невідворотною катастрофою для всього людства. Дедалі відчутнішою стає обмеженість природних ресурсів планети, а отже й об'єктивна необхідність коригувати масштаби їх використання, тем-

пи світового економічного прогресу, неминуче пов'язаного з антропогенним тиском на природу.

1987 р. Московська конференція з екологічної освіти (Тбілісі+10).

1987 р. Доповідь Всесвітньої комісії з навколишнього середовища й розвитку (Комісія Брундтланд) – Спеціальна комісія ООН із довкілля та розвитку, яку очолював прем'єр-міністр Норвегії Гро Харлем Брундтланд, у доповіді «Наше спільне майбутнє» вперше розкрила зміст нового поняття: «сталим» почали називати такий розвиток суспільства, що «задовольняє» потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої життєві потреби.

Доповідь висунула завдання «примирити» навколишнє середовище й розвиток сучасного світового співтовариства [1]. Сталий розвиток характеризується багатьма соціальними, економічними, екологічними й культурними аспектами. Він припускає:

1. Екологічно сталий розвиток. Його передумовами є: біологічна розмаїтість локальних, регіональних і глобальних екологічних систем; досить обмежена економічна діяльність у природному середовищі, що здійснюється з урахуванням обмеженості ресурсів і можливостей самовідновлення.
2. Соціально справедливий розвиток. Сталий розвиток надає людям рівні можливості й права на досягнення відповідних життєвих умов, зберігаючи рівну міру відповідальності за рішення, що приймаються в їх країнах і глобальному співтоваристві.
3. Інтелектуально й етично вільний розвиток. Сталий розвиток надає людям необмежені можливості для їхньої інтелектуальної активності, етичної зрілості, підтримки й процвітання культурної розмаїтості, збереження етичної наступності поколінь.

1992 р. Всесвітній Саміт у Ріо-де-Жанейро – конференція ООН із проблем навколишнього середовища та розвитку, на якій розглядалися проблеми майбутнього планети Земля. Основним документом, прийнятим у підсумку роботи конференції, став «Порядок денний на XXI століття». Цей програмний документ ставить для всіх країн світу головну мету на майбутнє – просування шляхом сталого розвитку суспільства [2].

Освіта, як вже зазначалося, є фундаментом сталого розвитку. У главі 36 «Порядку денного на XXI століття» зазначено, що необхідною умовою реалізації концепції сталого розвитку є підвищення рівня розвитку освіти [2]. З'являється окреме поняття – «освіта для сталого розвитку». Освіта для сталого розвитку – це сучасний підхід до організації навчального процесу, який включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світо-

гляду, що базується на засадах сталості, переорієнтацію навчання з передачі знань на встановлення діалогу, орієнтацію на порушення та практичне розв'язання місцевих проблем.

У «Порядку денному на XXI століття» визначені найважливіші завдання освіти для сталого розвитку:

- удосконалення базової шкільної освіти – утворене суспільство повинне бути відповідним чином інформовано в області стану й перспектив сталого розвитку. Нації з високим рівнем неграмотності й некваліфікованих трудових ресурсів мають занадто мало шансів і можливостей для майбутнього сталого розвитку;
- переорієнтація змісту й методів існуючої освіти на завдання сталого розвитку – йдеться про конструювання нової педагогічної системи, що інтегрує в деяку органічну цілісність проблеми навколишнього середовища, економіки й суспільства. Особливу увагу в змісті освіти треба приділяти практичним вмінням раціонально й екологічно правильно господарювати, підтримувати здоровий спосіб життя, брати активну участь у демократичному суспільстві й жити повноцінним сталим життям;
- розвиток суспільної думки й місцевих ініціатив – початковою умовою сталого навчання є забезпечення повної грамотності й прийняттого рівня екологічної свідомості широких верств населення;
- виховання [2].

1996 р. (1998 р. – доробка) «Міжнародна програма роботи в області освіти, інформування громадськості й підготовки кадрів».

2002 р. Всесвітній Самміт зі сталого розвитку – вперше питання про освіту для сталого розвитку на глобальному рівні було поставлено під час підготовки до Всесвітнього самміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (Південна Африка). У червні, під час 4-го Підготовчого комітету до Всесвітнього самміту зі сталого розвитку (о. Балі, Індонезія) уряд Японії вперше висунув ідею про проведення Декади ООН по освіті в інтересах сталого розвитку (ДОУР). Всесвітня зустріч зі сталого розвитку дала змогу закласти важливий фундамент – визначити цілі, часові рамки і зобов'язання з широкого спектру питань, що покликані змінити життя людей у всіх регіонах світу.

У Плані дій, що був ухвалений в Йоганнесбурзі, рекомендувалося проголосити десятиліття «Освіти для сталого розвитку». У грудні 2002 року Генеральною Асамблеєю ООН одноголосно була прийнята резолюція «Про Декаду ООН з освіти для сталого розвитку» [4].

Провідною установою ДОСР призначена ЮНЕСКО. Основними цілями ДОСР визначені: інтеграція сталого розвитку у системи освіти на

всіх рівнях; сприяння розвитку освіти як основи сталого суспільства; зміцнення міжнародного співробітництва для вироблення новаторської політики, програм і практики освіти для сталого розвитку.

23 травня 2003 р. в Києві (Київ-2003) міністри з навколишнього середовища 55 країн Європи, Південної Америки та Центральної Азії на 5-й конференції «Навколишнє середовище для Європи» прийняли Заяву міністрів навколишнього середовища країн ЄЕК ООН, де йдеться про рішення розробити регіональну Стратегію в галузі освіти для сталого розвитку.

20 лютого 2004 р. в Женеві на першій регіональній нараді з освіти в інтересах сталого розвитку було прийнято «Проект Стратегії освіти для сталого розвитку».

18 березня 2005 р. на зустрічі представників міністерств освіти та охорони довкілля країн-членів Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН), яка відбулася у м. Вільнюсі (Литовська Республіка) офіційно було проголошено відкриття ДОСР в Європі.

23 березня 2005 р. ЄЕК ООН видала документ «Стратегія освіти для сталого розвитку». В цьому документі вказано, що «освіту задля сталого розвитку слід розглядати в якості процесу, що охоплює всі елементи життєвої сфери. Слід добиватися його органічного включення в навчальні програми на всіх рівнях, включаючи професійну освіту, підготовку педагогів та безперервну освіту для фахівців та керівників» [3].

Суть прийнятої Стратегії полягає в декількох позиціях. Насамперед, це перехід освіти від простої передачі знань і навичок, необхідних для існування в сучасному суспільстві, до формування готовності діяти й жити в мало передбачуваному майбутньому світі, у швидко мінливих екологічних і соціально-економічних умовах.

2005-2015 рр. Декада ООН освіти в інтересах сталого розвитку – Україна, як член Європейської економічної комісії ООН, взяла на себе зобов'язання щодо виконання європейської Стратегії освіти для сталого розвитку у встановлені строки.

У Стратегії міститься обґрунтування та рекомендації, які стосуються розробки політики та підготовки заходів щодо включення питань сталого розвитку в освіту і просвіту за участю педагогів та інших зацікавлених сторін. Ціль Стратегії – заохочення країн-членів ЄЕК ООН до розвитку та включенню освіти для сталого розвитку в національні системи формальної освіти, а також у неформальну освіту та виховання [3].

Заходи з виконання Стратегії розписані у документі, який був ухвалений на зустрічі високого рівня представників міністерств освіти та охорони довкілля країн-членів Європейської економічної комісії ООН у березні 2005 року – «Віль-

ноські рамки». Цим документом передбачається 3 етапи реалізації Стратегії:

I етап (до 2007 р.) передбачає створення на національному рівні нормативно-правової бази освіти для сталого розвитку, включаючи прийняття національного Плану реалізації Стратегії, створення національних Координаційних рад із впровадження освіти для сталого розвитку в системі формальної та неформальної освіти;

II етап (до 2010 р.) передбачає практичне впровадження на національному рівні освіти для сталого розвитку у всі навчальні програми формальної освіти (від дошкільної до післядипломної), суттєве поліпшення неформальної освіти;

III етап (до 2015 р.) розрахований на досягнення на національному рівні всіх цілей, що передбачені у Стратегії освіти для сталого розвитку.

На сьогодні можна говорити про наступні моделі освіти для сталого розвитку (послідовність відображає оцінку рангу поширеності):

- філософська (інтерпретація сталого розвитку як необхідного історичного етапу еволюції соціуму, співзвучного ідеям формування ноосфери за В.І. Вернадським);
- технократична (використання досягнень науково-технічної революції для звільнення від екологічно обумовленої залежності розвитку);
- екологічна (жорстка адаптація процесу розвитку до виявлених наукою його екологічних обмежень);
- соціальна (інтерпретація розвитку як послідовної гуманізації суспільства, що включає рівність доступу до природних благ);
- економічна (перебудова діючих механізмів природокористування в напрямі посилення їх екологічно орієнтованих економічних інструментів);
- культурологічна (розвиток через виховання екологічної культури як частини загальної культури, через формування культури природи як вищої цінності цивілізації);
- політологічна (трансформація світополітичних відносин у напрямі зниження ризику озброєних конфронтацій у світі і скорочення пов'язаних з ними витрат природних ресурсів та інших природних благ).

Зрозуміло, що кожна з названих моделей відображає деякі об'єктивні реалії, зокрема реалії запитів відповідних наочних сфер освіти, що логічно добудовуються у відповідь на виклики сучасності. На жаль, у практично реалізовуваних

моделях освіти для сталого розвитку часто домінує концептуальна і тематична схоластика та непослідовність їх розробників, що нерідко дискредитує саму ідею такої освіти. Зазначене, втім, неминуче для початкової стадії становлення та вказує на недостатність розробки загальних питань сталого розвитку взагалі й уявлення про їх відображення у відповідній освіті зокрема.

На жаль, ідея сталого розвитку дотепер залишається мало відомою й тому не зрозумілою масами населення в нашій країні. Парадигма сталого розвитку сприймається в нашій країні ще як абстрактна ідея. Сьогодні, через багато років після конференції ООН у Ріо-де-Жанейро, проблема розробки підходів до проектування системи освіти в інтересах сталого розвитку є тільки позначеною. Тим часом уже зрозуміло, що перегляд пріоритетних завдань освітньої політики країни неминучий, освіта задля сталого розвитку – невідворотний шлях розвитку освіти будь-якої країни, незалежно від її матеріального благополуччя, економічного напрямку й політичного ладу.

Якщо дотепер зміст освіти складався зі знань минулого й сьогодення, то сьогодні стоїть завдання додання освіти випереджального характеру, пошук такої моделі освіти, що могла б відповідати потребам не тільки сучасних, але й майбутніх поколінь. Стають необхідними уміння випускників брати участь у плануванні соціального розвитку території, передбаченні наслідків дій, що вживаються, у тому числі й можливих наслідках у сфері сталості природних екосистем. Відповідно, перед випереджальною освітою в інтересах сталого розвитку постають завдання забезпечити формування в молодого покоління нових форм мислення й поведінки в навколишнім середовищі, які припускають уміння прогнозувати й планувати, мислити творчо, критично й самокритично.

Таким чином, поставлені Стратегією завдання перед національними системами освіти припускають кардинальний перегляд цілей освіти: підготовку підростаючих поколінь до участі у створенні інститутів цивільного суспільства, формування готовності й здатності молоді брати участь в екологічній соціально-гуманістичній діяльності заради збереження екологічної якості середовища, дбайливого витрачання природних ресурсів, поширення ідеалів здорового способу життя й захист самого життя людини, особливо в умовах урбанізованого середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). – М.: Прогресс, 1989. – 372 с.
2. Программа действий: Повестка дня на 21 век и др. документы конференции в Рио-де-Жанейро / Сост. М. Китинг. – Женева. Центр «За наше общее будущее», 1993. – 70 с.
3. Стратегия ЕЭК ООН в области образования в интересах устойчивого развития // березень, 2005 р.
4. Еліас В. На зустріч Десятиріччю освіти для сталого розвитку // www.eco-forum.org.
5. Сталый розвиток: основні міжнародні документи // <http://who-is-who.com.ua>.

Рецензенти: д.пед.н., професор Мещанінов О.П.,
к.ф.-м.н., професор Лейфура В.М.

© Непєіна Г.В., 2009

Стаття надійшла до редакції 13.05.2009 р.